

Т. Гарасимів

Навчально-науковий інститут права і психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
д-р юрид. наук, проф.,
заступник директора – декан повної вищої освіти,
проф. кафедри теорії та філософії права

І. Матвійчук

відділ підготовки персоналу ЗхРУ
Держприкордонслужби України,
старший офіцер,
підполковник

ОСОБИСТІСНИЙ СВІТОГЛЯД: ГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТУАЛІЗМ

© Гарасимів Т., Матвійчук І., 2016

Здійснено філософсько-правовий аналіз особистісного світогляду крізь призму гуманістичного концептуалізму, а відтак сформовано теоретико-методологічну основу означеної проблематики. З'ясовано, що наявність у цінностях когнітивного та емотивного компонентів та їх органічне поєднання створюють умови для світоглядної кореляції особистості, процесу, який з різною інтенсивністю та спрямованістю відбувається протягом усього людського життя. Доведено, що саме структурна неоднорідність культури стає резервом динамічних процесів, одним із механізмів стимуляції появи нового.

Ключові слова: світогляд, свобода, розвиток, особистість, справедливість, цінності, потреби, інтереси, поведінка.

Т. Гарасимів, І. Матвійчук

МИРОВОЗЗРЕНИЕ ЛИЧНОСТИ: ГУМАНИСТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТУАЛИЗМ

Осуществлен философско-правовой анализ личностного мировоззрения через призму гуманистического концептуализма, а затем сформулировано теоретико-методологическую основу указанной проблематики. Установлено, что наличие в ценностях когнитивного и эмотивного компонентов и их органическое сочетание создают условия для мировоззренческой корреляции личности, процесса, который с разной интенсивностью и направленностью происходит на протяжении всей человеческой жизни. Доказано, что именно структурная неоднородность культуры становится резервом динамических процессов, одним из механизмов стимуляции появления нового.

Ключевые слова: мировоззрение, свобода, развитие, личность, справедливость, ценности, потребности, интересы, поведение.

Т. Harasymiv, I. Matviychuk

PERSONAL WORLDVIEW, HUMANISTIC CONCEPTUALISM

The article deals with the philosophical and legal analysis of personal philosophy through the prism of humanistic conceptualism and therefore formulated the theoretical and

methodological basis of the abovementioned issues. It was found that the presence of cognitive and emotional values of the components and their organic combination creates conditions for ideological correlation identity, a process which with varying intensity and direction is for all human life. Proved that the structural heterogeneity of culture is dynamic processes reserve, one of the mechanisms to stimulate the emergence of new.

Key words: world, freedom, development, identity, justice, values, needs, interests and behavior.

Постановка проблеми. Сьогодні, в нових умовах, на новому якісному рівні та в новій системі світоглядних вимірів, особистісний світогляд наповнюється новим гуманістичним змістом. Одним із найважливіших доказів цього є спрямованість до справедливості та внутрішньої свободи в усіх їхніх багатогранних виявах, що виражається в ідеї побудови демократичного суспільства європейського зразка, заміні уявних суспільних ідеалів реальними, забезпеченні гармонійного розвитку особистості. І. Кант, наголошуючи на витоках справедливості у свідомості індивіда, зазначав: “З почуття рівності виникає ідея справедливості. Перше (почуття рівності) є обов’язок перед іншими, друге (ідея справедливості) є усвідомлений обов’язок щодо мене. Цей обов’язок визначається як такий, відсутність якого змусила б мене вбачати в іншому ворога і відповідно робила б його для мене ненависним. Ніщо не обурює нас більше, ніж несправедливість; всі інші різновиди зла, які ми мусимо терпіти, ніщо порівняно з нею” [1, с. 201].

Аналіз дослідження проблеми. Упродовж усього періоду розвитку науки означена проблематика була предметом філософських досліджень багатьох вчених, а зокрема: О. Бісмарка, В. С. Нерсисянца, А. Я. Сухарева, І. Ф. Надольного, В. П. Андрущенко, А. Малкіна, І. В. Бойченка, А. П. Кравченка, Т. З. Гарасиміва, В. І. Шинкарука, Г. В. Ф. Гегеля, І. Кучуради, Л. М. Козименко, Ю. М. Лотмана та ін. На жаль, досі означена проблематика не була центром жодного серйозного наукового дослідження українських вчених.

Метою статті є теоретико-філософська реконструкція та аналіз особистісного світогляду крізь призму гуманістичного концептуалізму.

Виклад основного матеріалу. Відгук ідеалу І. Канта є у творчості С. Л. Франка. “Будь-яка спроба приглушити творчий порив, начало свободи, творчої співучасті людей у суспільному житті, – наголошує він, – призводить до деякої соціальної агонії і водночас до накопичення напруження, переродження природної та придушеної свободи реалізації прагнень у “руйнівну лють самоствердження” і “сліпе бунтарство” [2, с. 240]. Ці зауваження реально підтверджуються у наші дні, особливо в соціальній сфері суспільства, що виявляється як мінімум у трьох аспектах.

Насамперед набуте почуття справедливості відображається в оцінюваннях і переконаннях, нормах і власних настановах особистості, принципах та ідеалах, що й становлять зміст моральних цінностей. Наявність у цінностях когнітивного та емотивного компонентів та їх органічне поєднання створюють умови для світоглядної кореляції особистості, процесу, який з різною інтенсивністю та спрямованістю відбувається протягом усього людського життя. Зауважимо, що пріоритет у цьому складному та неоднозначному процесі належить емоційному компонентові, наявність якого є першоосновою цілісного морального утворення.

У ході формування соціальної поведінки індивіда особливо важливо враховувати та підтримувати в ньому почуття справедливості та внутрішньої свободи, що підносить його власну гідність, органічно поєднує з іншими індивідами в соціумі, узгоджуючи їхні інтереси та наповнюючи соціальною значущістю його діяльність. Причому цей процес важливий у своєму становленні й на рівні ідеології держави, й на соціально-побутовому рівні. Недооцінювання будь-яких його компонентів чи нехтування ними призводить до соціального конфлікту, соціального напруження, а відповідно і до формування світогляду особистості, що не відповідає суспільним інтересам, до поширення антисоціальних настроїв. І. Кучураді з цього приводу підкреслює: “Якщо межі соціальних та економічних прав встановлюються без урахування основних прав людини, а виходячи з інших міркувань, то це призводить до соціальної несправедливості” [3, с. 116]. Саме це,

зокрема, стало однією з причин знецінення національної ідеї на індивідуальному рівні, виникнення песимістичних настроїв щодо можливості розбудови міцної незалежної держави, зневаги до загальносуспільних цінностей тощо.

Проблеми суспільних взаємовідносин особливо гостро виникають тоді, коли суспільство, що переживає кардинальні зміни, постає перед неминучістю соціального вибору між старим і новим, між звичним і незвіданим, коли альтернативні напрями розвитку розгортаються за умов жорстокої боротьби й опору. Більшість з учорашніх моральних категорій і концепцій здаються анахронізмами. Тоді необхідність інтеграції інтересів різних верств суспільства як вияву справедливості та рівності перетворюється на своєрідний регулятор людської поведінки й діяльності. По суті, таким регулятором виступає вся система суспільних відносин, яку кожне з наступних поколінь отримує у спадщину (за винятком революційних змін). Проте проблема полягає не лише в поєднанні (на межі) різноманітних світоглядних спектрів, кожен з яких є загальним. Кожен такий спектр сам по собі становить цілий світ, разом ці світи утворюють новий, не подібний на жоден із них, світ.

Через систему цінностей, нормативів і правил поведінки за різних обставин, заборон, санкцій щодо порушників, а також механізми соціокультурного впливу, які існують в суспільстві й завданням яких є вплив на почуття та розум, забезпечується сприйняття більшістю суспільства того устрою, що встановлений та підтримується. Інакше кажучи, якщо більшість може сприймати як “нормальну” ту ситуацію, в якій вона виконує функцію об’єкта, то меншість є суб’єктом. Як тільки ситуативна можливість або потреба стати суб’єктом виникає практично в усіх, відносини із суб’єкт-об’єктних неминуче мають перетворитися на суб’єкт-суб’єктні. Проте саме на цьому рівні найважливішими аспектами регулювання соціальної поведінки мають стати політичне, правове і, безперечно, моральне регулювання відносин, що передбачає неминучість особистої відповідальності за власні вчинки [4, с. 56–71].

Другий аспект. Почуття справедливості та свободи мають також глибокі психологічні корені й водночас позначаються на соціально-психологічній культурі особистості. З погляду індивіда, справедливість є не що інше, як відчуття рівності у правах та обов’язках у всіх сферах життя суспільства. Таке її розуміння тривалий час лише декларувалося, а тепер, унаслідок посилення економічної скрути та зростання безробіття, стає дедалі відчутнішим. Усе частіше воно набирає відкритих форм соціального протесту. Вибіркова справедливість (широка для одних та вузька для інших), що починається із дорослішанням індивіда, отриманням освіти тощо і закінчується забезпеченістю в старості, зводить нанівець безліч добрих ініціатив та соціальних програм, знецінює декларовані загальносуспільні цінності, змінює на протилежну позитивну мотивацію соціальної поведінки, підриває переконання особистості в реальності існування суспільної справедливості. Потреба внутрішньої свободи, не знаходячи у нашій дні соціального вираження, переростає у протест або ж у повну життєву апатію [5, с. 386–406].

Третій аспект. Моральне оцінювання та самооцінювання справедливості й свободи особистістю знімає змістове протиставлення у відношенні: життя “для себе” до його зовнішнього вияву – “буття для інших”. Відповідно змінюється і змістове наповнення поняття “обов’язок”. Взаємовідносини в суспільстві втілюються у світовідчутті, світорозумінні, світобаченні особистості. Обсяг цих понять доволі широкий і дає можливість скласти лише загальну думку про них як про певний вияв соціальності індивіда.

У поділі “буття для себе” (індивідуальні потреби та інтереси) і “буття для інших” (суспільні потреби та інтереси) необхідно вирізнити потребу в регуляції спільної діяльності та потребу в спілкуванні людей. До речі, зауважимо, що суспільні потреби не є простою сумою індивідуальних потреб, як і сума індивідуальних світоглядів не становить суспільного світогляду [6, с. 165]. Суспільна потреба відображає, по-перше, потребу суспільства загалом або ж певної соціальної групи в специфічній системі регуляції людських стосунків, що виражається в особливому типі їх оцінювань; по-друге, потреби індивіда в певній поведінці.

На основі спілкування з такими цінностями відбувається подальше якісне зростання потреб і розширення інтересів певної людини, створюються нові канали зв’язку між її духовним світом та суспільною культурою, залучення її до соціального як спільного продукту духовної діяльності, формування світогляду. Сама “структурна неоднорідність культури стає резервом динамічних процесів, одним із механізмів стимуляції появи нового” [7, с. 76–90].

Цілком слушною у цьому сенсі є думка Гегеля: “Маючи покликання, людина прилучається до загального і бере участь у ньому. Завдяки цьому вона стає об’єктивністю... Щоб стати кимось, людина повинна зуміти обмежити себе, тобто зробити своє покликання цілком власною справою. У цьому випадку визнання не є для неї обмеженням. Так людина стає одним цілим як сама з собою, з оточенням, так і зі своїм середовищем”. Далі Гегель зазначив: “Що стосується певного покликання як долі, то потрібно спочатку лише зняти з нього форму зовнішньої необхідності. Свою долю потрібно обирати вільно, як і зносити та здійснювати” [8, с. 65–66]. У цьому сенсі видається слушним припущення, що і соціальна сфера, однією з характерних ознак якої є єдність певних вимог до її членів та відповідь кожного з них на ці вимоги у формі вчинків, реальної поведінки, також може вважатися одним із виражень соціального покликання людини.

Висновки. Підсумовуючи короткий історичний екскурс у проблему становлення особистості в соціальній філософії, підкреслимо, що на перший план виступає своєрідність цього процесу та його осмислення в різні історичні епохи, які детермінуються особливістю їхніх соціокультурних основ. Незважаючи на те, що античність, середньовіччя, епоха Відродження, новітні часи – це довгий ланцюг однієї історії, в якій ці періоди взаємопов’язані безліччю видимих і невидимих взаємозв’язків та ґрунтуються на своїх, своєрідних, лише їм притаманних культурних матрицях, ця роздвоєність історичного розвитку доволі чітко ілюструється проблемою самореалізації особистості. З одного боку, принципово майже неможливо здійснити ієрархічне, субординативне оцінювання смислових засад самореалізації особистості в різні історичні епохи, бо ці моделі самототожні, що пояснюється особливістю культурних, соціальних, політичних та економічних основ різних епох. Звідси випливає, що неможливо також розглядати, наприклад, історію становлення особистості в соціальній філософії як щось таке, що з епохи в епоху все більше і більше актуалізувалося. Неможливо, мабуть, вбачати, скажімо, у попередніх для нас епохах лише підготовку проблеми, що постала сьогодні, правильно, на нашу думку, розглядати самореалізацію особистості в історії як зміну її матриць, логарифмів, моделей. При цьому кожна з них, безумовно, проходить стадії зародження, становлення, стабілізації тощо.

1. Кант И. Сочинения / И. Кант ; [в 6 т.]. – М., 1964. – Т. 2. – 510 с. 2. Франк С. Л. Духовные основы общества: введение в социальную философию / С. Л. Франк. – Париж, 1930. – 311 с. 3. Кучуради И. Экономическое неравенство, права человека, демократия и свободный рынок / И. Кучуради // Вопросы философии. – 1993. – № 6. – С. 115–118. 4. Козименко Л. М. Чи дозволяє сучасний стиль життя зберегти особистісну ідентичність? / Л. М. Козименко // Філософська думка. – 2000. – № 2. – С. 56–71. 5. Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с. 6. Мировоззренческие ориентиры мыслительной культуры. – К.: Наукова думка, 1993. – 170 с. 7. Лотман Ю. М. О двух моделях коммуникации в системе культуры : избранные статьи / Ю. М. Лотман ; [в 3 т.]. – Таллинн, 1992. – Т. 1. Статьи по семиотике и типологии культуры. – С. 76–90. 8. Гегель Г. В. Ф. Работы ранних лет / Г. В. Ф. Гегель ; [в 2 т.]. – М., 1973. – Т. 2. – С. 65–66.

REFERENCES

1. Kant I. Sochineniya [Works]. The 6 t. Moscow, 1964. T. 2. 510 p. 2. Frank S. L. Dukhovnye osnovy obshchestva: vvedenie v sotsial'nuyu filosofiyu [Spiritual Foundations of Society: An Introduction to social philosophy]. Paris, 1930. 311 p. 3. Kuchuradi I. Ekonomicheskoe neravenstvo, prava cheloveka, demokratiya i svobodnyy rynek [Economic inequality, human rights, democracy and the free market]. Problems of Philosophy. 1993. Vol. 6. pp. 115-118. 4. Kozimenko L. M. Chi dozvolyaе suchasnyy stil' zhittya zberegti osobistisnu identichnist'? [Chi dozvolyaе Suchasnyj style Zhittya zberegti osobistisnu identichnist?]. Filosofska Dumka. 2000. Vol. 2. pp. 56-71. 5. Psykholohiya [Psychology]. ed. Y. L. Trofimov. Kyiv: Lybid Publ, 1999. 558 p. 6. Mirovozzrencheskie orientiry myslitel'noy kul'tury [Myrovozzrencheskye oryentiry myslitel'noy culture]. Kyiv: Naukova Dumka, 1993. 170 p. 7. Lotman Yu. M. O dvukh modelyakh kommunikatsii v sisteme kul'tury : izbrannye stat'i [Two models of communication in the system of culture]: selected articles. At 3 t. Tallinn, 1992. T. 1. Articles on semiotics and cultural typology. pp. 76–90. 8. Gegel' G. V. F. Raboty rannikh let Work early years. In 2 vols., Moscow, 1973. T. 2. pp. 65–66.